

В. Ю. Гордолопов,
к. е. н., доцент, Київський національний торговельно-економічний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ВАЛЮТНИХ ОПЕРАЦІЙ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

V. Gordopolov,
Ph.D., assistant Professor, Kyiv national university of trade and economics

ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL PROVISIONS OF ACCOUNTING ACCOUNTS FOR
EXCHANGE OPERATIONS IN THE CONTEXT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY MANAGEMENT

У статті визначено місце валютних операцій в господарській діяльності підприємства та встановлено, що господарська діяльність підприємства є складним процесом, що включає в себе: придбання, виробництво та реалізації, з використанням фінансових, трудових та матеріальних ресурсів. У зв'язку з відсутністю в науковій літературі однозначних пояснень сутності конкретних методів управління валютними ризиками, систематизовано наукові підходи щодо ідентифікації методів управління валютними ризиками в працях закордонних науковців. У процесі дослідження було проаналізовано зміни в системі бухгалтерського обліку під впливом застосування методів управління валютними ризиками в зовнішньоекономічній діяльності. Запропоновано форму документу для застосування природного хеджування як методу управління валютними ризиками. Розроблено алгоритм здійснення операцій з управління валютними ризиками в зовнішньоекономічній діяльності. Побудовано модель застосування хеджування валютних ризиків за допомогою похідних фінансових інструментів у бухгалтерському обліку.

The article defines the place of foreign exchange operations in the economic activity of the enterprise and establishes that the economic activity of the enterprise is a complex process, which includes: acquisition, production and sales, using financial, labor and material resources. In connection with the absence in the scientific literature of unambiguous explanations of the essence of specific methods of currency risk management, systematized scientific approaches to the identification of methods for managing currency risks in the works of foreign scientists. In the course of the research, changes were made in the accounting system under the influence of the application of methods of currency risk management in foreign economic activity. The form of the document for application of natural hedging as a method of currency risk management is offered. The algorithm of foreign exchange risk management operations in foreign economic activity is developed. A model for applying currency risk hedging using derivative financial instruments in the accounting system was constructed.

Ключові слова: бухгалтерський облік, управління зовнішньоекономічною діяльністю, валютні операції, валютні ризики, хеджування валютних ризиків, управління ризиками.

Key words: accounting, foreign economic activity management, currency transactions, currency risks, currency risk hedging, risk management.

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інформаційне забезпечення системи бухгалтерського обліку розкриває не лише аспекти операційної діяльності підприємства, тобто основної предметної сфери, яка забезпечує найбільшу частку в формуванні прибутку суб'єкта господарювання, але також дозволяє здійснювати управління валютно-фінансовою діяльністю. Валютно-фінансові операції вимагають розкриття не лише облікових аспектів у системі управління підприємством, а передбачають врахування ряду питань, що виникають в сфері управління валютними та фінансовими операціями в зовнішньоекономічній діяльності.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження, є розкриття особливостей управління валютними ризиками в зовнішньоекономічній діяльності в бухгалтерському обліку. Такий обраний напрям дослідження стане відносно новим у бухгалтерському обліку. Адже в науковій літературі на сьогодні недостатньо здійснюється досліджень в сфері облікового відображення операцій із застосування методів управління валютними ризиками в зовнішньоекономічній діяльності. Причиною цього може бути також і відсутність розроблених механізмів управління валютними ризиками на рівні законодавства, а також низький рівень зацікавленості фінан-

сового сектору, на що в тому числі впливає нестабільність в економіці, країни в розвитку конкретних інструментів для запобігання негативного впливу зміни курсів національної валюти по відношенню до іноземних.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідженню питань управління ризиками та відображення в бухгалтерському обліку займалися такі українські науковці, як: К.В. Бойко [1], Н.К. Василенко [2], В.В. Ксендзук [5], А.О. Шуліко [14]. В своїх дослідженнях автори вивчали можливість застосування в Україні методів управління ризиками господарської діяльності та пропонували впровадження змін до системи бухгалтерського обліку у зв'язку із застосуванням окремих методів.

Щодо методів управління валютними ризиками, то в сукупності проаналізованих наукових джерел, важливо виокремити праці: А.Е. Глазирін, В.А. Куліков, І.Е. Юдін, П.Ю. Серіков, В.М. Гранатуров, Л.Б. Долінський, О.А. Землячова, Л.С. Савочка, Е.В. Юда, Ю.В. Юда, Л.Л. Мешкова, Е.Н. Болотіна, Р.М. Качалов, С.С. Кривошеев, В.В. Ксендзук, Дж. Маршалл, К. Віпул Бансал, І.С. Русаненко, А.В. Свідерська, Фабоцци Френк, Мані Стівен, Г.В. Чернова, А.С. Шапкін.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Отже, розглянемо та проаналізуємо висвітлені в науковій літературі підходи щодо виокремлення методів управління валютними ризиками та іншими видами ризиків в зовнішньоекономічній діяльності, що пов'язані з здійсненням валютно-фінансової діяльності підприємства.

Свідерська А.В. в своєму дисертаційному дослідженні побудувала "матрицю вибору способів реалізації конкретного методу чи напряму впливу на валютний ризик для машинобудівних підприємств Хмельниччини". Автор використала підходи науковців та виділила на її думку найбільш значущі методи управління валютними ризиками. Зокрема з усього величезного переліку інструментів управління валютними ризиками, запропонованими авторами для вітчизняних підприємств, на нашу думку, важливі уваги є такі: валютні застереження, поділ ризиків між сторонами зовнішньоекономічного контракту, прискорення або уповільнення платежів в іноземній валюті, передача ризику, створення резервного фонду для фінансування саме негативних наслідків реалізації валютних ризиків, створення валютних резервів, диверсифікація партнерів за валютою, структурування зустрічних валютних потоків, встановлення лімітів на валютні операції з певними контрагентами, країнами, створення реінвойсингових центрів, операції з валютними деривативами, вибір умови та форми платежу, форфейтинг [19].

Крім того, в роботі А.В. Свідерська зазначає, що "серед найбільш популярних методів та інструментів варто виокремити такі: хеджування, страхування та самострахування, контрактні застереження, розрахункові інструменти та прийняття ризику" [10, с. 55]. Також автор односторонньо критикує підходи інших науковців, вказуючи на те, що такий метод як хеджування "заслужує на увагу, проте варто враховувати реалії вітчизняного законодавства та сучасний стан розвитку вторинного фінансового ринку в Україні, які не дозволяють зосереджувати зусилля підприємств винятково на хеджування" [10, с. 55].

У такій ситуації не можемо повністю погодитися з автором, тому що враховуючи досвід закордонних вчених та практику діяльності іноземних суб'єктів господарювання, бачимо, що хеджування може використовуватися з використанням похідних та непохідних фінансових інструментів (для останніх не є обов'язковою умова розвитку вторинного фінансового ринку — це А.В. Свідерська вважає перешкодою для застосування даного методу управління ризиками), а також існує метод внутрішнього хеджування, що відбувається за допомогою управління активами та зобов'язаннями підприємства.

До методів управління валютними ризиками науковці також зараховують: диверсифікацію — "процес розподілу інвестиційних засобів між різними об'єктами вкладу капіталу, які безпосередньо не пов'язані між собою, з метою зниження ступеня ризику і втрати доходу" [13, с. 286];

"страхування — це згода, відповідно до якої страхувальник (наприклад, будь-яка страхова компанія) за визначену обумовлену винагороду (страхову премію) приймає на себе зобов'язання відшкодувати збитки або їх частину (страхову суму) страхувальнику (наприклад, власнику будь-якого об'єкта), які виникли внаслідок передбачених в страховому договорі небезпек і (або) випадковостей, яким піддається страхувальник або застраховане їм майно" [13, с. 293].

Неоднозначним залишається питання застосування хеджування. Адаже одні науковці трактують цей метод як "систему заходів, які дозволяють виключити або обмежити ризик фінансових операцій в результаті несприятливих змін курсу валют, цін на товари, відсоткових ставок і т.п. в майбутньому. Такими заходами є: валютні застереження, форвардні операції, опціони та ін." [13, с. 304], натомість інші підходи зводяться лише до управління ризиками із застосуванням фінансових інструментів (А.В. Свідерська, Л.Б. Долінський, Л.В. Репа).

Долінський Л.Б. [3, с. 104] та Л.В. Репа [8] також класифікують методи управління ризиками за групами: зовнішні та внутрішні. Глазирін А.Є., Куліков В.А., Юдін І.Є., Серіков П.Ю. розглядають основні класи можливих методів управління ризиком та групують їх у такий спосіб: "уникнення ризику — відмова від діяльності, пов'язаної з ризиком; зниження ризику — підвищення якості управління ризиком; перенесення ризику — передача ризику за плату (страхування, хеджування)" [11, с. 39]. Крім того, Л.В. Репа [8] виокремлює кредитування і інвестування в іноземній валюті як зовнішні методи управління ризиками. Чернова Г.В. [12] звертає увагу на такі методи, як: метод відмови від ризику, метод зниження частоти збитку або запобігання збиткам, метод прийняття ризику на себе, метод зменшення розміру збитків, метод розподілу ризику, метод аутсорсингу ризику, метод запобігання збиткам.

Русаненко І.С. аналізує закордонну літературу та ототожнює методи управління ризиками з хеджуванням, включаючи до нього різні види методів: від управління активами, пасивами, кредиторською та дебіторською заборгованістю до операцій з валютними деривативами та самострахування [9, с. 8—9].

Як бачимо, в науковій літературі відсутні однозначні пояснення сутності конкретних методів управління валютними ризиками. Окремі вчені зауважують на недостатньому рівні законодавчих норма, що регулюють застосування конкретних методів (наприклад, хеджування на біржовому ринку). Вважаємо, що відсутність необхідного інформаційного забезпечення є також достатньою умовою незастосування елементів методів управління валютними ризиками та уникнення здійснення експортно-імпорتنних операцій. Невикористання суб'єктами господарювання різноманітних методів також пояснює відсутність в бухгалтерському обліку практики відображення управління валютними ризиками.

Тому в таблиці 1. представлено систематизацію наукових підходів щодо ідентифікації методів управління валютними ризиками в працях закордонних науковців.

Більшість зарубіжних науковців звертають увагу на поділ методів управління валютними ризиками за двома групами: зовнішні і внутрішні, які також називають традиційні. Погоджуємось з авторами, адже така класифікація буде безпосередньо впливати на облікове відображення даних операцій, визначаючи особливості документування та бухгалтерського обліку на синтетичних та аналітичних рахунках. Разом з тим, вважаємо, що вартим уваги є такий підхід — внутрішній метод управління ризиками, що полягає на здійсненні управління шляхом компенсації різних видів валютного ризику (netting або хеджування). Адаже враховуючи сучасний стан фінансового ринку (в тому числі строкового) в Україні, недостатньо розвинена торгівля фінансовими інструментами на біржовому ринку. Тому вищевказаний метод є доцільним на початковому етапі впровадження методів управління валютними ризиками на зовнішньоекономічних підприємствах.

Дослідження стану та розвитку можливостей використання різноманітних методів управління валютними ризиками дозволило проаналізувати їх сутність та оха-

Таблиця 1. Методи управління валютними ризиками в закордонній науковій літературі

Автори	Класифікація методів управління ризиками
1	2
Сорока-Потшебна Г. [20, с. 23–26]	Внутрішні методи: добре підготовлений комерційний контракт; використання сучасних систем та програмного забезпечення; призначення спеціалізованого підрозділу з управління ризиками; диверсифікація ризиків. Зовнішні методи: страхування бізнесу; хеджування операцій; банківські гарантії; гарантія страхування; інструменти розрахунків
Качмарек Т.Т. [15]	<ul style="list-style-type: none"> – врахування ризику в ціні; – покриття ризику за власні кошти; – диверсифікація ризиків; – передача ризику; – компенсація ризику
Ришінська М. [19]	<p>1) внутрішні методи:</p> <ul style="list-style-type: none"> – уникнення ризику; – диверсифікація ризиків; – передача ризику контрагенту операції; – рахунок-фактура в національній валюті: (а) рахунки-фактури, видані в національній валюті експортера, передають ризик імпортерам, (б) рахунки, видані в національній валюті імпортера, передають ризик експортерам; – спільна розробка валютних застережень в контракті; – netting – природне обмеження частоти торгівлі валютами та поєднання багатьох менших операцій у тій самій валюті за одну і ту ж дату в одну велику операцію, що зменшує транзакційні витрати та дозволяє забезпечити кращі умови обміну валют; – коригування дати платежу (дебіторська заборгованість, зобов'язання); <p>2) зовнішні: ф'ючерсні та форвардні контракти, опціони та свопи</p>
Нагай Р. [17, с. 99]	<p>Внутрішні методи: компенсація виплат, резервування, використання прискорених платежів за операціями, вираженими в іноземній валюті, які несуть зобов'язання у тій самій валюті, в якій отримуються доходи та розраховується дебіторська заборгованість, придбання іноземної валюти на момент підписання комерційних контрактів або понесення зобов'язання.</p> <p>Зовнішні методи: фінансовий інжиніринг (похідні інструменти – форвардні контракти, валютні опціони, свопи), факторинг та форфейтинг</p>
Мічула І. [16, с. 92]	<p>Методи контролю за валютним ризиком:</p> <p>1. Контроль фізичного ризику:</p> <ul style="list-style-type: none"> – уникнення ризиків (уникнення ризикових видів діяльності); – зменшення ризику. <p>2. Контроль фінансових ризиків:</p> <ul style="list-style-type: none"> – збереження ризику; – передача ризику (для співвиконавця, для підрядника, для страхових компаній, для фінансових установ, наприклад, банків, серед інших, через похідні інструменти)
Орловська-Пужо Й. [18, с. 32]	<p>1. Традиційні методи: визначення джерел ризику, вимірювання ризику, аналіз його впливу, розробка варіантів рішень, підбір відповідного варіанту, моніторинг процесу його реалізації, розробка системи показників та контроль їх рівня.</p> <p>2. Використання похідних інструментів: довгострокова позиція у варіанті або обмін на позабіржовому ринку, укладення ф'ючерсного контракту на фондовій біржі, укладення форвардного контракту на позабіржовому ринку, позиціонування на позабіржовому ринку, побудова комплексних стратегій з використанням кількох похідних інструментів одночасно</p>

характеризувати вплив на облікове відображення валютних операцій із застосуванням елементів методів управління в зовнішньоекономічній діяльності підприємств. Так, в таблиці 2 систематизовано та обґрунтовано необхідність відображення на облікових рахунках змін в діяльності підприємств, пов'язаних із використанням як зовнішніх, так і внутрішніх методів управління валютними ризиками.

Обґрунтовані напрями модифікації системи бухгалтерського обліку у зв'язку із застосуванням конкретних методів управління валютними ризиками потребують здійснення подальшого дослідження. Зокрема, як бачимо з наведених даних, вибір методу впливає на зміни в системі бухгалтерського обліку, що призводить до зміни сутності інформаційних потоків на підприємстві та впливає на управлінські рішення в сфері ведення зовнішньоекономічної діяльності.

Також варто зауважити, що застосування внутрішніх методів управління ризиками не має суттєвого впливу на систему бухгалтерського обліку (окрім, процесу документування та системи аналітичних рахунків), тобто не модифікує об'єкти облікового відображення. Натомість зовнішні методи мають обґрунтовано модифікуючий вплив на формування нових об'єктів бухгалтерського обліку та створення інформаційних потоків, що пов'язані з використанням похідних та непохідних інструментів.

З метою дослідження існуючої практики облікового відображення операцій з управління валютними ризиками в зовнішньоекономічній діяльності суб'єктів господарювання розглянемо наукові пропозиції дослідників та згрупуємо їх за елементами методу бухгалтерського обліку, що дозволить ідентифікувати сферу невирішених проблемних питань.

У сфері документування своєї праці присвятили: К.В. Бойко, Н.К. Василенко, А.О. Шуліко, В.В. Ксендзук. Однак науковці не розглядають необхідність удоскона-

лення процесу документування у випадку застосування природного хеджування, що, на нашу думку, є важливим етапом удосконалення бухгалтерського обліку процесу управління валютними ризиками в сфері зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

У результаті проведеного дослідження наведено форму документу, яку запропоновано використовувати для удосконалення процесу документування операцій з управління валютними ризиками (зразок 1).

Представлений документ дозволяє виокремити вартість зовнішньоекономічних контрактів, відносно якої повинні застосовуватися зовнішні методи управління валютними ризиками. Адже вважаємо, що підприємства мають використовувати комплекс методів управління валютними ризиками, який дозволить оптимізувати витрати на управління ризиками та створить необхідні умови і можливості щодо планування зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

Отже, перейдемо до наступного елементу методу бухгалтерського обліку — оцінка, що є підставою відображення на облікових рахунках валютно-фінансових операцій. В пп. 36—41 П(С)БО 13 "Фінансові інструменти" [7] визначено основні правила переоцінки об'єктів та інструментів хеджування.

Відповідно до Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [4] та в Плані рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [6] визначено, що операції з інструментами і об'єктами хеджування відображаються в бухгалтерському обліку з використанням субрахунку 413 "Дооцінка (уцінка) фінансових інструментів" до рахунку 41 "Капітал у дооцінках", на якому узагальнюється інформація про зміну балансової вартості об'єкта хеджування грошових потоків.

Таблиця 2. Зміни в системі бухгалтерського обліку під впливом застосування методів управління валютними ризиками в зовнішньоекономічній діяльності

Методи управління валютними ризиками	Особливості застосування українськими підприємствами	Вплив на облікове відображення експортно-імпортних операцій	Напрями змін у системі бухгалтерського обліку
Внутрішні методи управління валютними ризиками			
прийняття ризику	якщо підприємство приймає рішення не управляти ризиком, то наражається на негативний вплив. Причиною такого рішення може бути невеликий обсяг операцій, періодичність тощо	негативне значення зміни валютного курсу іноземної валюти зменшує фінансовий результат від операцій та не дає можливості досягати запланованих результатів	–
передача ризику через валютні застереження в контракті	залежить від рівня розвитку відносин з закордонними контрагентами	укладання контракту з можливістю варіацій валютного курсу дає можливість планувати зміни в доходах та витратах у вигляді курсових різниць	–
диверсифікація ризику у вигляді використання різних іноземних валют	підприємства використовують при розрахунках найчастіше євро та долар США, тому високого рівня диверсифікації не досягається	відображення розрахунків в іноземній валюті за експортно-імпортними операціями на синтетичних та аналітичних рахунках з врахуванням різних видів валют	розробка напрямів ведення аналітичного обліку операцій з розрахунків за експортно-імпортними операціями
природне хеджування (netting)	більшість підприємств здійснюють імпортні операції, що впливає з негативного сальдо зовнішньоторговельного балансу, а це не дає можливості застосовувати природне хеджування	облікове інформаційне забезпечення є підставою для застосування природного хеджування	удосконалення процесу документування в частині формування інформації про вартість, розрахунки за експортно-імпортними операціями
Зовнішні методи управління валютними ризиками			
передача ризику за допомогою непохідних інструментів (кредити в іноземній валюті, депозити в іноземній валюті)	низький рівень розвитку банківського сектору, що є основним партнером у відносинах з підприємствами визначеного виду, впливає на те, що підприємства незацікавлені в застосуванні даних методів управління ризиками	відображення в бухгалтерському обліку операцій з отримання кредитів та вкладення депозитів в іноземній валюті	розробка напрямів ведення аналітичного обліку операцій з управління валютними ризиками (за депозитними та кредитними рахунками, за розрахунками за дебіторською та кредиторською заборгованістю)
передача ризику за допомогою похідних інструментів – хеджування (ф'ючерси, форварди, опції, свопи)	найбільш ймовірним є використання валютних ф'ючерсів, які представлені на українському біржовому ринку	відображення в бухгалтерському обліку операцій з валютними ф'ючерсами, які безпосередньо впливають на фінансовий результат підприємства та змінюють результати експортно-імпортних операцій щодо яких здійснюється управління валютними ризиками	удосконалення методичного забезпечення облікового відображення операцій з валютними ф'ючерсами як інструментів хеджування валютних ризиків

Джерело: розроблено автором.

У науковій літературі знаходимо ряд пропозицій, які удосконалюють процес облікового відображення на синтетичних та аналітичних рахунках операцій з управління валютними ризиками з використанням зовнішніх методів (зокрема похідних фінансових інструментів). У ході дослідження проаналізовано пропозиції та згруповано за основними напрямками:

1. Доповнення існуючого плану рахунків переліком рахунків, на яких відображатиметься справедлива вартість похідних фінансових інструментів, її зміни та витрати, пов'язані з відкриттям довгої чи короткої валютної позиції.

2. Доповнення існуючого плану рахунків переліком рахунків, на яких відображатимуться доходи та витрати, пов'язані з операціями з управління валютними ризиками,

що виникають у зв'язку із здійсненням переоцінки похідних фінансових інструментів:

3. Доповнення існуючого плану рахунків переліком рахунків, на яких відображатимуться розрахунки за операціями з управління валютними ризиками.

Можемо зробити висновок, що похідні фінансові інструменти, які обліковуються відповідно до чинного законодавства на позабалансових рахунках, науковці пропонують відображати на балансових рахунках у межах фінансових інвестицій або інших фінансових активів підприємства, а також визначають напрями ведення аналітики на позабалансових рахунках.

Зміни справедливої вартості похідних фінансових інструментів науковці пропонують обліковувати на рахунках доходів та витрат, а також відповідно до правил, виз-

Зразок 1. Форма документу для застосування природного хеджування як методу управління валютними ризиками
Таблиця розрахунку вартості валютної позиції в природному хеджуванні

Дебіторська заборгованість за експортними операціями	Дата звітності на час виконання контракту	Кредиторська заборгованість за імпортними операціями	Дата звітності на час виконання контракту	Сума компенсації заборгованості	Коротка / довга валютна позиція
<i>Валюта зовнішньоекономічного контракту – долар США</i>					
120 000,00	31.03.2018	120 000,00	31.03.2018	–	–
100 000,00	30.06.2018	90 000,00	30.06.2018	+10 000,00	довга валютна позиція
90 000,00	30.09.2018	120 000,00	30.09.2018	–30 000,00	коротка валютна позиція

Джерело: розроблено автором.

Примітка: * ефективне хеджування в межах 0,8—1,25, які визначаються відповідно до положень П(с)БО 13 "Фінансові інструменти" [7], за якими розраховується коефіцієнт ефективності хеджування.

Рис. 1. Алгоритм здійснення операцій з управління валютними ризиками в зовнішньоекономічній діяльності

Джерело: розроблено автором.

начених у П(с)БО 12 "Фінансові інструменти", використовуючи рахунки класу "Власний капітал". Також різні підходи обґрунтовують відображення зміни вартості інструментів хеджування на рахунках доходів і витрат різних видів діяльності (операційна, фінансова, інвестиційна).

Підтримуємо підходи науковців щодо того, що операції з управління валютними ризиками відносяться до фінансової діяльності підприємства. Адже використання похідних фінансових інструментів впливає на зміни у власному капіталі підприємства. Натомість потреба в обліковому відображенні операцій хеджування валютних ризиків пов'язана з необхідністю отримання оперативної інформації про фінансову діяльність підприємства, пов'язану з купівлею/продажем іноземної валюти з метою уникнення валютних ризиків.

На нашу думку, облікове відображення операції хеджування може здійснюватися в декілька етапів. На рисунку 1 наведено алгоритм облікового відображення операцій хеджування при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, зокрема на прикладі імпортих операцій. В ході дослідження розглянемо кожен з етапів наведених на рисунку 1.

Відповідно до чинного законодавства процес купівлі-продажу передбачає дві події: відвантаження продукції та здійснення розрахунків. Відповідно до законодавства дані події можуть відбуватися в різному порядку, а саме

передоплата, а потім відвантаження або навпаки відвантаження продукції, а потім здійснення розрахунків. Порядок визначення першої події повинен зазначатися в зовнішньоекономічному контракті. В залежності від першої події здійснюються відповідні записи на синтетичних та аналітичних рахунках бухгалтерського обліку.

Незалежно від того, яка подія відбувається перша — авансові платежі чи отримання товару вже на першому етапі, тобто стадії договірному процесу, існує ймовірність отримання негативного результату від зміни валютного курсу на іноземну валюту, яка є валютою контракту. Особливо цей ризик проявляється за умов нестабільності національної економіки. Сучасні методи управління валютними ризиками дають можливість зменшити негативний вплив шляхом укладання контрактів купівлі-продажу валютних фінансових інструментів на біржовому ринку. Цей контракт передбачає купівлю-продаж валюти у майбутньому за відповідним вже встановленим курсом, найчастіше за курсом, який діє в момент укладання даного контракту. Таким чином, підприємство, яке здійснює зовнішньоекономічну діяльність знижує ймовірні збитки, що пов'язані з валютним коливанням за розрахунковими операціями, які відбудуться в майбутньому за конкретним зовнішньоекономічним контрактом.

Вже на етапі укладання зовнішньоекономічного контракту підприємство визначає необхідність купівлі-продажу валютних інструментів управління ризиками (відкриття довгої або короткої валютної позиції). В залежності від напрямку зміни курсу валют в бухгалтерському обліку визнається кредиторська чи дебіторська заборгованість та коригується сума зобов'язань перед постачальниками (у разі здійснення імпортих операцій) або сума заборгованості покупців (у разі експортних операцій).

Наступним етапом є визначення ефективності операції хеджування, що безпосередньо впливає на вибір рахунків в бухгалтерському обліку та визначає подальші дії управлінського персоналу.

Побудований алгоритм здійснення операцій з управління валютними ризиками в зовнішньоекономічній діяльності є підставою удосконалення облікового відображення даних операцій. Адже наведений алгоритм передбачає взаємну комунікацію облікового та управлінського персоналу, що сприяє підвищенню якості комунікаційного простору в системі управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

На рисунку 2 представлено модель методичного забезпечення бухгалтерського обліку операцій з управління валютними ризиками, використовуючи похідні фінансові інструменти, на кожному з виокремлених етапів.

На етапі договірної роботи підприємство визначає можливий ризик змін валютних курсів та їх негативні наслідки, використовуючи інструменти технічного аналізу та аналізу статистичних даних. За умови нестабільності економічної системи валютний ризик має тенденцію до зростання, з цієї метою підприємство може використовувати методи управління валютним ризиком, як наприклад хеджування. На цьому етапі бухгалтерський облік виконує інформаційну функцію, адже є інформаційним базисом для проведення відповідних аналітичних процедур. Крім того, за даними обліку проводиться аналіз платоспроможності підприємства та можливості застосування способів хеджування, які передбачені в нормативних документах (зокрема, П(с)БО 13 "Фінансові інструменти" [7] визначає правила облікового відображення операції хеджування справедливої вартості об'єктів хеджування, хеджування грошових потоків та хеджування фінансових інвестицій у господарські одиниці за межами України).

Важливе значення для підприємства має облікова інформація про те, чи може суб'єкт господарювання здійснювати операції хеджування. Підприємство оцінює свої фінансові можливості та доцільність застосування зовнішніх методів управління валютними ризиками. Разом

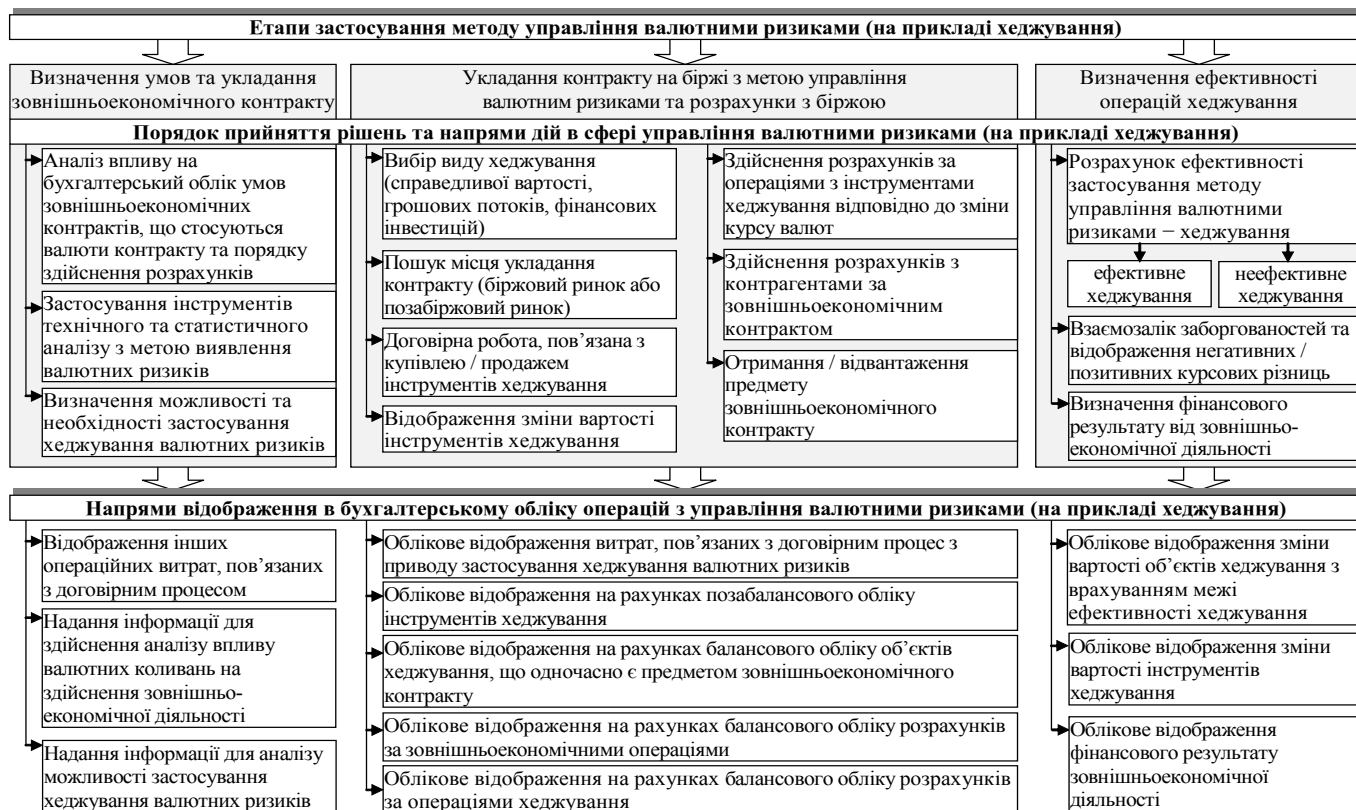

Рис. 2. Модель застосування хеджування валютних ризиків за допомогою похідних фінансових інструментів в бухгалтерському обліку: управлінський аспект

Джерело: розроблено автором.

з тим, суб'єкт господарювання має вибір у частині окреслення виду хеджування та інструменту хеджування (форвардний контракт, ф'ючерсний контракт, опціон, своп). Адже кожен з наведених фінансових інструментів має особливості застосування, які в подальшому впливають на витрати, які будуть понесені підприємством при обранні одного із видів контракту.

Як бачимо, на цьому етапі бухгалтерський облік виконує інформаційну функцію та надає управлінню дані про можливі витрати впливу валютного ризику на здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Відображення в бухгалтерському обліку операцій хеджування повинно здійснюватись на позабалансових рахунках як це передбачено діючим законодавством. Адже валютні фінансові інструменти при їх придбанні мають нульову вартість, таким чином не впливаючи на зміни в активах та пасивах підприємства.

Наступним етапом є відображення зміни справедливої вартості інструментів та об'єктів хеджування, враховуючи показник ефективності хеджування. Такі зміни — позитивні чи негативні — відображаються в бухгалтерському обліку як позитивні чи негативні курсові різниці в складі, відповідно, доходів та витрат фінансової діяльності підприємства. При цьому відбувається взаємозалік заборгованостей за операціями хеджування та операціями зовнішньоекономічної діяльності.

Завершальним етапом у здійсненні даних процедур буде визначення фінансового результату, а також прийняття рішення про подальше застосування зовнішніх методів управління валютними ризиками.

Отже, як бачимо, операції хеджування та їх облікове відображення мають особливості, які впливають на кінцевий результат зовнішньоекономічної діяльності та коригують фінансовий результат діяльності. Запропонована модель облікового відображення операцій хеджування, на нашу думку, сприятиме оперативності, об'єктивності та достовірності при виборі одного з існуючих фінансових інструментів, а також дозволить оцінити, яким чином здійснювати розрахунки за конкретними фінансовими інструментами та як оцінювати кінцевий результат здійснених операцій хеджування.

ВИСНОВКИ

У ході проведених наукових досліджень розкрито особливості облікового відображення операцій з управління валютними ризиками в зовнішньоекономічній діяльності з використанням внутрішніх та зовнішніх методів. Також обґрунтовано необхідність удосконалення процесу документування операцій із застосування природного хеджування як методу управління валютними ризиками. Розглянуто та систематизовано наукові дослідження в сфері оцінки та відображення рахунках бухгалтерського обліку операцій хеджування валютних ризиків. Крім того, запропоновано алгоритм здійснення операцій з управління валютними ризиками в зовнішньоекономічній діяльності, на підставі якого побудовано модель методичного забезпечення бухгалтерського обліку операцій з управління валютними ризиками на підставі використання похідних фінансових інструментів. Наведені пропозиції стосуються удосконалення як системи бухгалтерського обліку, так і системи управління валютними ризиками, адже забезпечують здійснення оперативного та достовірного процесу формування і руху інформаційних потоків в середині комунікаційного середовища управління підприємством зовнішньоекономічної діяльності.

Література:

- Бойко К.В. Облік і аналіз хеджування (на прикладі підприємств переробної промисловості): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 — "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)" / К.В. Бойко. — К., 2010. — 19 с.
- Василенко Н.К. Облік і аналіз фінансових інструментів хеджування грошових потоків підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук, спец.: 08.00.09 / Н.К. Василенко. — К.: Київський нац. торговельно-екон. ун-т, 2012. — 21 с.
- Долінський А.Б. Фінансові обчислення та аналіз цінних паперів: навч. посіб. / А.Б. Долінський. — К.: Майстер-клас, 2005. — 192 с.
- Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затвер-

джено Наказом Міністерства фінансів України 30.11.1999 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99> 291

5. Ксендзук В.В. Бухгалтерський облік та аналіз операцій хеджування валютних ризиків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.09. — Житомир, 2015. — 21 с.

6. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджено Наказом Міністерства фінансів України 30.11.99 № 291. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11>

7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 "Фінансові інструменти" затверджено Наказом Міністерства фінансів України 30.11.2001 № 559 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01>

8. Репа А.В. Управління валютним ризиком: політекономічний аспект: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: спеціальність 08.00.01 — економічна теорія та історія економічної думки / А.В. Репа. — Донецьк, 2008.

9. Русаненко І.С. Управління валютними ризиками підприємств-експортерів [Електронний ресурс]: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.04.01 — фінанси, грошовий обіг і кредит. — Українська академія банківської справи, Суми, 2003. — Режим доступу: <http://www.disslib.org/upravlinnja-valjutnymy-gyzykamy-pidpryyemstv-eksporteriv.html>

10. Свідерська А.В. Управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності підприємства: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: спеціальність 08.00.04 — економіка та управління підприємствами. (за видами діяльності). — Хмельницький, 2016. — 290 с.

11. Управление валютными рисками / Глазырин А.Е., Куликов В.А., Юдин И.Е., Сериков П.Ю. // Экономика. — С. 34—39.

12. Чернова Г.В. Управление рисками: Учебное пособие / Г.В. Чернова, А.А. Кудрявцев. — М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. — 160 с.

13. Шапкин А.С. Экономические и финансовые риски. Оценка, управление, портфель инвестиций: монография / А.С. Шапкин. — М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и К", 2003. — 544 с.

14. Шуліко А.О. Облік та аналіз операцій хеджування товарними деривативами: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.09 / А.О. Шуліко; ДВНЗ "Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника". — Івано-Франківськ, 2013. — 20 с.

15. Kaczmarek T.T. Zarzadzanie ryzykiem handlowym i finansowym dla praktykow, Osrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr., Gdansk 1999, s. 62—78.

16. Miciula I. Znaczenie zarzadzania ryzykiem walutowym na przykladzie przedsiebiorstw Wojewodztwa Zachodniopomorskiego, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecinskiego, Nr 729 Finanse. Rynki finansowe. Ubezpieczenia, 2012, Nr 54, s. 89—98.

17. Nagaj R. Ryzyko kursowe w dzialalnosci przedsiebiorstw w Polsce [online], Studia i Prace Wydzialu Nauk Ekonomicznych i Zarzadzania, NR 32, s. 91-110, http://wneiz.pl/nauka_wneiz/sip/sip32-2013/SiP-32-t1-91.pdf

18. Orłowska-Puzio J. Zarzadzanie ryzykiem walutowym w operacjach zagranicznych przedsiebiorstw: rozprawa doktorska, wyd. AGH, Krakow 2014.

19. Rysinska M. Zarzadzanie ryzykiem w dzialalnosci gospodarczej ze szczegolnym uwzględnieniem zmian stopy procentowej i waluty, Studia i Materialy. Miscellanea Oeconomicae, Rok 18, Nr 4/2014, s. 329—343.

20. Soroka-Potrzebna H. Zabezpieczenie ryzyka dzialalnosci eksportowej MSP. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia, nr 5/2016 (83), cz. 2, s. 21—29, s. 23—26.

Reference:

1. Bojko, K.V. (2010), "Accounting and analysis of hedging (for example, enterprises of the processing industry)", Ph.D. Thesis, Economy, Kyiv, Ukraine.

2. Vasylenko, N.K. (2012), "Accounting and analysis of financial instruments for hedging cash flows of enterprises", Ph.D. Thesis, Economy, Kyiv'skyj nats. torhivel'no-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.

3. Dolins'kyj, L.B. (2005), Finansovi obchyslennia ta analiz tsinnykh paperiv [Financial calculation and analysis of securities], Majster-klas, Kyiv, Ukraine.

4. Ministry of Finance of Ukraine (1999), "Instruction on the application of the Plan of Accounts of Accounting for Assets, Capital, Commitments and Business Operations of Enterprises and Organizations", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99> 291 (Accessed 20 April 2018).

5. Ksendzuk, V.V. (2015), "Accounting and analysis of hedging currency risks", Ph.D. Thesis, Economy, Zhytomyr, Ukraine.

6. Ministry of Finance of Ukraine (1999), "Plan of accounting of assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11> (Accessed 20 April 2018).

7. Ministry of Finance of Ukraine (2001), "Regulation (Standard) of Accounting 13 "Financial Instruments", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01> (Accessed 20 April 2018).

8. Repa, L.V. (2008), "Currency risk management: the political-economic aspect", Ph.D. Thesis, Economy, Donetsk, Ukraine.

9. Rusanenko, I.S. (2003), "Currency risk management of exporting companies", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Ukrain'ska akademiia bankiv's'koj spravy, Sumy, available at: <http://www.disslib.org/upravlinnja-valjutnymy-ryzykamy-pidpryyemstv-eksporteriv.html> (Accessed 20 April 2018).

10. Sviders'ka, A.V. (2016), "Management of risks of foreign economic activity of the enterprise", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Khmel'nyts'kyj, Ukraine.

11. Glazyrin, A.E., Kulikov, V.A., Judin, I.E. and Serikov, P.Ju. (2012), "Currency risk management", Jekonomika, pp. 34—39.

12. Chernova, G.V. and Kudrjavcev, A.A. (2003). Upravlenie riskami [Management of risks], TK Velbi, Izd-vo Prospekt, Moscow, Russia.

13. Shapkin, A.S. (2003), Ekonomicheskie i finansovye riski. Otsenka, upravlenie, portfel' investitsiy [Economic and financial risks. Evaluation, management, investment portfolio], Izdatel'sko-torgovaya korporatsiya "Dashkov i K", Moscow, Russia.

14. Shuliko, A.O. (2013), "Accounting and analysis of commodity derivatives hedge operations", Ph.D. Thesis, Economy, DVNZ Prykarpat. nats. un-t im. V. Stefanyka, Ivano-Frankiv's'k, Ukraine.

15. Kaczmarek, T.T. (1999), Zarzadzanie ryzykiem handlowym i finansowym dla praktykow [Commercial and financial risk management for practitioners], Osrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr., Gdansk, Poland.

16. Miciula, I. (2012), "The importance of currency risk management on the example of enterprises in the West Pomeranian Voivodeship", Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecinskiego, Nr 729 Finanse. Rynki finansowe. Ubezpieczenia, vol. 54, pp. 89—98.

17. Nagaj, R. (2013), "Foreign exchange risk in the activity of enterprises in Poland", Studia i Prace Wydzialu Nauk Ekonomicznych i Zarzadzania, vol. 32, pp. 91—110, available at: http://wneiz.pl/nauka_wneiz/sip/sip32-2013/SiP-32-t1-91.pdf (Accessed 20 April 2018).

18. Orłowska-Puzio, J. (2014), "Currency risk management in operations of foreign enterprises", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, AGH, Krakow Poland.

19. Rysinska, M. (2014), "Risk management in business, with particular emphasis on changes in interest rates and currency", Zarzadzanie ryzykiem w dzialalnosci gospodarczej ze szczegolnym uwzględnieniem zmian stopy procentowej i waluty, Studia i Materialy. Miscellanea Oeconomicae, vol. 4, pp. 329—343.

20. Soroka-Potrzebna, H., (2016), "Securing the risk of SME export activity", Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia, vol. 5/(83), no. 2, pp. 21—29, pp. 23—26.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2018 р.